Ett kvartssekel senare utvärderades det svenska naturskyddet som Nordenskiölds förslag lagt grunden till av botanikern, geologen och trädgårdsmästaren Rutger Sernander (1866–1944).[5] Likt Nordenskiöld hörde Sernander till de tidigaste rösterna som förespråkade ett statsstyrt naturskydd.[6] Utredningen *Det svenska naturskyddets organisation och förvaltning* från 1935 är skriven av en engagerad konservationist som redan länge arbetat för ett utökat och stärkt värnande av viktiga naturtyper. Nationalparker ”bidrager till att höja den medborgerliga andan i vårt land”, skriver Sernander och fortsätter: ”Det är intet överdrivet hopp, att den tid står nära vilken skall värdera och ära dem lika högt som samtiden sådana riksens klenoder som Gamla Uppsala högar och Stockholms slott.”[7] Biotoper och landskap skulle alltså skyddas och därtill omvärderas, så att de gavs ett oomtvistligt kulturellt värde jämförbart med andra ”riksens klenoder”. Betydelsefullt i sammanhanget är att Sernander betonar naturskyddets koppling till ”folkhygienen” och stävjandet av de ”synbara förluster i skönhetsvärden och folkhälsa” som stadsbor i samtiden enligt honom led av.[8] Naturskyddet är således en knutpunkt där statliga intressen beträffande kulturarv, ekonomi, folkhälsa, vetenskap och naturskönhet sammanföll i tidigt 1900-tal.

I denna studie läser jag genom en ekokritisk lins dessa två sinsemellan olika texter, den ena en opinionstext, den andra ett statligt beställningsarbete, vilka på skilda vis bidragit till det svenska naturskyddets etablering och utveckling. Trots texternas skilda diskursiva förutsättningar har de en sak gemensamt: betoningen av det naturskönas kraft och betydelse för staten och medborgarna, och synen på naturen som en estetisk resurs. Men även om Nordenskiölds och Sernanders argument för ett statligt naturskydd är besläktade finns skillnader texterna emellan. En aspekt jag vill undersöka handlar om just detta: hur skiljer sig texternas gestaltning av det skyddsvärda åt? Genom att Nordenskiölds och Sernanders respektive pläderingar för naturskydd kommer i dialog med varandra kan en förändring i den diskursiva relationen till naturen och det naturskönа synliggöras och i sin tur sättas i relation till statliga försök att gripa in i och förbättra medborgarnas livsmiljöer i den begynnande välfärdsstaten. Därigenom aktualiserar studien även en biopolitisk begreppsapparat.

En given tolkningsram i sammanhanget är den miljöhistoriska. Historikern Seija Niemi lyfter fram Nordenskiölds förmåga till ”environmental literacy”, alltså miljö-

5 Sernander 1935.

6 Sernander hänvisar flera gånger till Nordenskiöld som en föregångare i naturskyddsfrågor. Sernander 1935, s. 18, 96, 102. Malmström lyfter fram att Sernander redan 1925 anmärkt på naturskyddets bristfälliga organisation i en skrivelse till Jordbruksdepartementet. Malmström 1962, s. 95.

7 Sernander 1935, s. 24. Originalet i kursiv.

8 Sernander 1935, s. 24, 103.

mässig läskunnighet, och beskriver honom som en pionjär vars erfarenheter från resorna till Svalbard och Arktis lärde honom att avkoda den stundande naturförstörelsen på ett för tiden radikalt vis.[9] Niemi för samman Nordenskiöld med amerikanska författare i samma tid och vill visa på dessas inflytande, genom Nordenskiöld, på en nordisk konservationistisk rörelse.[10] På ett motsvarande vis kunde Sernanders omsorgsfulla analyser av växt- och djurliv framhållas som ett tidigt ställningstagande för vikten av att läsa av och känna in ekosystem. Förvisso ligger en miljöhistorisk kritik latent hos både Sernander och Nordenskiöld. Båda texterna, och nationalparkerna som fenomen, bär vittnesbörd om hur människans relation till naturen förändras under 1800- och tidigt 1900-tal. På så vis är de dystra tidsdokument som beskriver en natur som båda författarna betraktade som akut hotad.

Ett annat sätt att läsa dessa två skrivelser är emellertid att granska dem som försök att förstå naturens sinnliga effekter och förslag på hur dessa skönhetseffekter ska kläs i ord, tas om hand, riktas och förstärkas. För både Nordenskiölds appell och Sernanders rapport gestaltar den njutning och glädje det skänker medborgaren att se och känna naturen – en njutning båda menar att staten ska uppmuntra och noga förvalta. En ekokritisk läsning av dessa två texter kan belysa en särskild fasett av den statliga kulturpolitiken i den tidiga välfärdsstaten Sverige, närmare bestämt natur- eller miljöpolitiken. Flera studier av det svenska naturskyddets historia har givetvis gjorts, bland annat inför dess hundraårsjubileum 2009.[11] Jag vill dock hävda värdet i att läsa miljöpolitik i relation till kulturpolitik, eftersom naturens estetiska och kulturella ställning i så hög grad präglar diskursen om naturskydd vid denna tid, explicit eller mellan raderna.[12]

MILJÖPOLITIK OCH NATURSYN 1880–1935

Drygt femtio år skiljer alltså Nordenskiölds och Sernanders texter åt, och under dessa år sker stora förändringar inom det man i dag skulle kalla miljöpolitikområdet. I Sverige etablerades storskalig vattenkraft och ökad malm- och virkesexport men även naturskyddsförordningar, naturskyddsområden och nationalparker.[13] Den svenska naturen skulle exploateras och omsättas till materiellt välstånd. Samtidigt skulle den estetiskt och vetenskapligt värdefulla naturen bevaras. En sådan utveckling gör sig gällande också i andra regioner, inte minst USA, där en diskurs om ”wilderness”, den otämjda och obefläckade naturen, växer fram under 1800-talet hos skribenter

9 Niemi 2018, s. 583.
10 Niemi 2018, s. 593.
11 Lundgren 2009.
12 Malmström 1962, s. 98.
13 Sonesson 2009, s. 58f.

som Henry David Thoreau.[14] Miljöhistorikern William Cronon menar att den vilda naturen blir, och än i våra dagar uppfattas som, ”an island in the polluted sea of modernity, the one place we can turn for escape from our own too-muchness. Seen in this way, wilderness presents itself as the best antidote for our human selves […].”[15] Föreställningen om den vilda och rena naturen blev följaktligen till som en motpol till moderniteten och modernitetens subjektivitet. Fram till moderniteten hade den ”tomma”, obrukade naturen gett upphov till helt andra associationer, som ringas in av uttrycket ”ödemark”.[16] Det är i relation till moderniteten, urbaniseringen och industrialiseringen som ”wilderness”, eller den av människan orörda naturen, gavs de nya, positiva konnotationer den har hos både Nordenskiöld och Sernander.

Miljöhistorikern Sverker Sörlin lyfter fram att ”uppgraderingar av det naturliga”, eller ”en ny helighet i landskapet”, etableras när borgerligheten får syn på landskapets ”värde som natur” under det sena 1800- och det tidiga 1900-talet.[17] Genom nationalromantiken och friluftsmåleriet, liksom genom botanikens, geologins och biologins vetenskapliga landvinningar, tilldelas den svenska floran och faunan nya symboliska betydelser och uppgifter. Religionshistorikern David Thurfjell, som granskat svenskarnas förhållande till skogen, formulerar detta dialektiska förhållande mellan utnyttjande och fascination kärnfullt: ”För samtidigt som kulturlivet svämmade över av naturhyllningar eskalerade det industriella exploaterandet av verkliga växter, djur och landskap. Det var också denna exploatering som genererade den ekonomiska välfärd som möjliggjorde den naturvurmande borgerliga kulturen.” Med andra ord: ”Makten över naturen och uppskattningen av dess skönhet hänger ihop.”[18]

Under tidsperioden denna studie tar ett grepp om, det vill säga 1880–1935, förflyttas samtalet om det svenska miljöskyddet så småningom från intima vetenskapliga salonger och högborgerliga mecenatklubbar till riksdagens kamrar och statliga departement och vidare ut i offentligheten.[19] Den tyske botanikern Hugo Conwentz höll en uppmärksammad föreläsning med titeln ”Om skydd åt det naturliga landskapet jämte dess växt- och djurvärld, särskildt i Sverige” vid Svenska sällskapet för antropologi och geografi under vårvintern 1904, som sedan trycktes i flera tidskrifter, bland annat *Ymer*.[20] Svenska Naturskyddsföreningen grundades 1909, och dess årsskrift *Sveriges Natur* (1910–1935) blev ett organ för förespråkarna för ett starkt naturskydd. Men att

14 Thoreau 2006.
15 Cronon 1996, s. 7.
16 Cronon 1996, s. 8.
17 Sörlin 2003, s. 140.
18 Thurfjell 2020, s. 169, 184.
19 Malmström 1962.
20 Conwentz 1904.

naturfrågan uppmärksammades i tidskrifter och hos vetenskapliga sällskap innebar inte att miljöskydd var en samhällsfråga. ”Vid sekelskiftet 1900 var ökad välfärd, fattigdomsbekämpning och kamp för demokrati de värden som stod högst upp på den politiska dagordningen i Norden. Att värna och vårda naturen var inget som prioriterades i denna situation, annat än i ekonomiskt ointressanta områden”, skriver idéhistorikerna Erland Mårald och Christer Nordlund.[21] Parallellt började dock en annan position ta form, en vars förespråkare hävdade att de ekonomiska och demokratiska värden som Mårald och Nordlund lyfter fram ovan var avhängiga en omsorg om naturen. Det är till denna andra position, som länkar samman naturens skönhet och hälsa med nationens dito, som de texter jag studerar här sällar sig.

NATURENS KULTURVÄRDE

Nordenskiöld argumenterar i sitt förslag för instiftandet av en ”Rikspark, der skog och mark och sjö skulle få stå alldeles orörda, der träd ej finge fällas, snår ej rödjas, gräs ej afmejas, och der alla djur, som ej vore verkliga skadedjur, året om kunde gå trygga för jägarnes lod”.[22] I riksparken ska tiden följaktligen få ha sin gilla, naturliga gång; träden ska falla av ålder, snår ska få växa igen. I utdraget jag inledningsvis citerade efterlyser Nordenskiöld en ”verklig bild af fosterlandet sådant det fordom varit”, vilken skulle utgöra en motvikt till den tilltagande industrialiseringen som hotar den nordiska naturen.[23] Att benämna naturen som just en tavla, eller en bild, kopplar samman miljö dels med estetik och skönhetsvärden, dels med kommersiella värden – den ”verkliga bilden” av fosterlandet vore värd miljoner, skriver Nordenskiöld i det citat som inledde denna studie, mer värd än ett renässansmästerverk. Så här formulerar sig Nordenskiöld på ett annat ställe, där han kontrasterar skönlitteratur mot bildkonst:

> Även den trognaste och mest målande naturskildring bli här till ringa gagn. Skriftställaren skrifver nemligen för sin samtid, och vid en naturskildring behöfver han ej tala om det som hvar man sjelf sett. Men just detta bildar taflans hufvuddrag, och om det framdeles försvinner eller förändras kommer för framtida slägten det väsentliga att saknas i skildringen. En del af hvad som sålunda brister kunde kanske tecknaren fylla, men äfven det skickligaste ritstift är vanmägtigt, då det gäller att återge naturens mångskiftande former.[24]

21 Mårald & Nordlund 2003, s. 10. Se även Malmström 1962, s. 92.
22 Nordenskiöld 1881, s. 12f.
23 Nordenskiöld 1881, s. 11.
24 Nordenskiöld 1881, s. 11f.

Till dikten kan man alltså inte vända sig för skildringar av nordisk natur, menar Nordenskiöld. Också bildkonstnären går bet, eftersom naturen alltid är rikare än det stiftet eller penseln kan skapa. Om dessa landskap försvinner kommer den nordiska kulturskatten att förlora sin mening, och sin funktion som samordnande, nationsskapande kraft. De nordiska folken behöver naturen som fästpunkt, annars blir konstverken som avbildar nordiska landskap, ja, hela den nordiska kulturen och sättet att leva, obegripliga. Nordenskiöld oroar sig följaktligen för det som Mårald och Nordlund kallar ”estetiska skador” på naturen: förlusten av den natur som ”hvar man” tidigare själv haft en relation till och som därför varit överflödig att beskriva.[25] Den natur som finns så att säga latent eller implicit i litteratur och konst måste få en konkret motsvarighet så snart som möjligt, ”[o]m det ej skall blifva för sent”.[26] Nordenskiöld skriver vidare:

> I en framtid, som sannolikt ej är långt aflägsen skall det derför blifva svårt att få en fulltonig föreställning om den natur, med hvilken våra stamfäder hade att kämpa deras första strid, som närt nordbons aldrig kufvade frihetskärlek och fostrat dess djerfva krigarskaror, som utgjort det vidsträckta museum der alla våra forskare och konstnärer börjat sina studier, som bildar grundtonen i våra skalders sånger, i våra fäders och vår egen lifsåskådning.[27]

Med moderniteten gör vad man kunde kalla en kulturell eller historisk sorg inträde, vilket citatet ovan gestaltar. Det är för kulturhistoriens skull som landskapet är värt att bevara, menar Nordenskiöld. Riksparkerna som han föreslår ska följaktligen råda bot på en kulturell glömska som moderniteten genererar. I en redogörelse för de ideologiska grunderna till att nationalparker instiftas i Alperna under tidigt 1910-tal förklarar den schweiziske sociologen Lucius Burckhardt att samhälleliga förändringar, exempelvis att borgerskapet efter den industriella revolutionen inte längre tjänade pengar på jord- och skogsbruk utan på urban handel, ledde till en längtan efter ”the unspoiled cruelty of the natural world”.[28] Just en sådan längtan efter det hårda landskap som fostrat ”djerfva krigarskaror” genomströmmar Nordenskiölds ”Förslag”. Cronon lyfter fram en liknande tendens i den amerikanska *nature writing*-traditionen, där författarna inte bara sörjer förlusten av landskapet i sig, utan förlusten av ett sätt att leva, där individen går i närkamp med naturen och lyckas frigöra sig i processen.[29]

25 Mårald & Nordlund 2003, s. 11.
26 Nordenskiöld 1881, s. 13.
27 Nordenskiöld 1881, s. 12.
28 Burckhardt 2015, s. 25.
29 Cronon 1996, s. 13f.

Nordenskiölds appell kan även läsas jämte den utveckling i miljösyn som Anthony Fredriksson menar äger rum under moderniteten. ”When the world seems to develop into an environment where everything is designed according to the desires of man, a longing for the world in its pristine state is awakened”, sammanfattar Fredriksson.[30] När moderniteten förändrade landskapet skapades ett nytt behov: att konservera stycken av natur som inte var formgivna av och för människor.

Det som skiljer Nordenskiöld från exempelvis de amerikanska författare som miljöhistorikerna Niemi och Cronon följer i spåren är att han inte är modernitetsfientlig *per se*, utan erkänner exempelvis industrialiseringens fördelar för befolkningen i stort. Nordenskiöld förtydligar sin ståndpunkt:

> Förändringen medför lycka och välstånd för miljoner och utgör den rätta måttstocken på ett lands utveckling. Mer stolta böra derför alla bildade folk vara öfver framsteg på detta område än öfver segrar på våldets stråt. Men det ligger derjemte något nedtryckande i känslan av att våra efterkommande knappast skola kunna göra sig en tydlig föreställning om deras fäders land.[31]

De nyttoaspekter som uttrycks i citatet ovan – ekonomisk respektive kulturell nytta – måste balanseras mot varandra, framhåller Nordenskiöld, som tar uttrycklig hänsyn till de finansiella aspekterna av sitt förslag. I stället för att ”offra betydliga penningsummor” på zoologiska ”djurfängsel”, där exotiska djur plågas i en för dem onaturlig miljö, är en långt mer förnuftig satsning att freda stora områden, dit nordborna själva kan resa för att beskåda sin historia, och för att se den egna konstens och litteraturens särskilda estetik ta kropp. Nordenskiöld betonar därmed naturens förklarande och meningsskapande förmåga – naturen får budskapet i myter, historia, litteratur och måleri att framträda. Eftersom kronojorden i de nordiska länderna är stor och ofta ”ger föga eller ingen afkastning” är det naturligt att det är på statens mark riksparkerna inrättas, och att staten förvaltar naturarvet, liksom den förvaltar kulturarvet. På så sätt kan bilderna som förankrar medborgarna i deras förflutna och gör dem till ett folk bevaras utan någon ”nämnvärd uppoffring”.[32] Naturen ska fortfarande vara en ekonomisk resurs – förutom en liten bit av den, som ska vila under statligt beskydd.[33]

30 Fredriksson 2011, s. 97.

31 Nordenskiöld 1881, s. 11.

32 Nordenskiöld 1881, s. 12, 13.

33 Denna poäng gör även Niemi. ”However, in ’Förslag’ he [Nordenskiöld] voices no concern about the loss of the forests due to the exploitation that was a most common concern of the time. Instead, he wanted to find a resolution regarding the problem of the vanishing history and natural beauty of forests.” Niemi 2018, s. 587.

Trots betoningen på vikten av att bevara just orörd natur kan Nordenskiölds ”Förslag” även läsas i relation till den kantring från det sublima till det pittoreska som äger rum i natursynen under 1800-talet. En ny estetisk ordning träder in i skiftet mellan 1700- och 1800-tal, exemplifierad av britten William Gilpin och hans begrepp ”picturesque beauty”, det vill säga den pittoreska skönheten, som i motsats till romantikernas sublima och skrämmande naturskönhet är domesticerad, en njutbar skönhetsupplevelse som inte är omstörtande eller hotande.[34] Fredriksson kopplar samman det pittoreska idealets uppgång med det naturskönas kommodifiering och nya ekonomiska värde, där turismen har en stor del.[35] För att naturen ska uppstå som ett abstrakt begrepp – vilket den är hos Nordenskiöld – behöver den bli synlig som objekt och värderas.[36] Och det är just detta som sker när Nordenskiöld i romantisk anda förklarar den nordiska skogen lika mycket värd som antikens konstverk. Med Fredriksson kunde man säga att ”Förslag” är ett uttryck för en tilltagande alienation visavi miljön. Den upphöjs till abstrakt ”natur” och blir ett passivt, skönt ting att betrakta i samma stund den uppstår som skyddsvärt objekt.[37]

Nordenskiölds tavelmetafor, som löper genom hela skrivelsen, gör naturen till ett villkor för kulturhistorien. Utan skyddade naturbilder förlorar den nordiska kulturen helt enkelt sin mening. Naturskyddet är sålunda kulturpolitikens nav och förutsättning. Till yttermera visso ska det bildsköna i naturen generera specifika känslor av sammanhang och kulturellt hemmahörande hos betraktaren. Därigenom kan Nordenskiölds förslag läsas som en del av det Kyla Schuller kallar 1800-talets ”sentimentala biopolitik”, där förmågan att väcka och styra känslomässiga intryck blir en central biopolitisk teknologi.[38] Att kunna ta intryck av och reflektera över exempelvis ett storslaget landskap är den civiliserade medborgarens kännemärke vid denna tid.[39] Läst genom Schullers redogörelse för 1800-talets känslomässiga biopolitik är Nordenskiölds appell för bevarandet av kulturellt betydelsebärande miljöer ett uttryck för en rationalitet där naturens estetiska effekter på betraktaren görs till ett politiskt medel i nationens tjänst.[40]

34 Gilpin 2015.
35 Fredriksson 2011, s. 95.
36 Se Sörlin 2003, s. 140f.
37 Fredriksson 2011, s. 92.
38 Schuller 2018, s. 10.
39 Schuller 2018, s. 7f.
40 Se Wamberg 2017, s. 23.

VETENSKAPLIGGÖRANDET AV DET SKÖNA

Här vill jag vända blicken femtio år framåt, till 1930-talets naturskydd. Sernanders uppgift var som sagt att för Ecklesiastikdepartementets räkning granska hur det statliga naturskydd som Nordenskiöld vädjade för fungerat i praktiken sedan 1909, samt att komma med förbättringsförslag. I utredningen slår Sernander fast att naturskyddet bygger på fem, som han kallar det, önskemål: naturskyddet förkroppsligar statens *vetenskapliga* och *nationella* samt *hygieniska, estetiska* respektive *pedagogiska* önskningar om naturen. Redan formuleringen av dessa kategorier är anslående och visar hur Sernander föreställer sig att statens mångfasetterade anspråk på naturen kan spjälkas upp och rationaliseras. Även Sernander påtalar att naturen förkroppsligar folkets själ. Den svenska ungdomen ska, skriver han, ”få ögonen öppna” för naturen och ”få fasthet och innehåll i begreppet *svensk natur*”. Med kursiv betoning skriver han: ”*Liksom man upptäckt vårt folkmaterial, kommer man att upptäcka vårt naturmaterial*.”[41] Naturens skönhet inordnas i en statlig logik där folk och natur i lika hög grad utgör ”material”; underförstått särskilt gott material.

”I intimt samband med de vetenskapliga målen stå de estetiska”, framhåller Sernander, och med det menar han ”kraven på att få naturtyper bevarade för sin skönhets skull.”[42] Detta intima samband mellan vetenskap och skönhet märks exempelvis i sektionen som behandlar statens vetenskapliga önskemål visavi naturskyddsområden, där Sernander skriver så här apropå det han kallar ”förintelsekriget mot allt vad dyner och flygsand heter”:

> När skogskulturer utsträckas till de av naturliga växtsamhällen fullständigt bundna sandfälten bakom dynerna, kunna planteringsåtgärderna övergå till maniakaliska självändamål. Ty vartill skola de egentligen tjäna? Vad skola de ”*skydda*” på öde, glest bebyggda stränder? Kanske de fylla ett estetiskt behov? Fråga då Österledsfolket i Skåne, vilket de älska mest, de av sandnejlikan ljuft doftande och av sandliljor och sandvedel härligt strålande fälten, eller de skogar, till vilka de nu förvandlas, fula redan då de bildades av krypande bergtall, avskräckande då dessa småningom överföras till risiga granbestånd.[43]

41 Sernander 1935, 18, 23.
42 Sernander 1935, s. 24.
43 Sernander 1935, s. 21. Originalets kursiv.

Han tillägger sedan syrligt: ”Eller kanske dessa kulturskogar ge en större ekonomisk vinst än de betesmarker till vilka nu sandfälten användas? Troligen.” Den vackra naturen ska försvaras gentemot ekonomins krav på planteringsnytta: ”de moderna sandstrandsbaden äro lagom betjänta av att få en risig, ohyggligt ful Pinus montana-lågskog till bakgrund i stället för majestätiska Elymus- och Psamma-dyner”.[44] Träden förfular landskapets tavla, och det är statens uppgift att bibehålla tavlans skönhet. Naturskyddet ska utgöra en motvikt till kommersiella intressen, menar Sernander, och hans förslag är på så vis besläktat med den tidens kulturpolitiska initiativ för kvalitetsstärkande, statliga stödsystem för konst.[45]

Värnandet av det sköna landskapet bör emellertid inte ske öppet. Naturens estetiska verkanskraft måste snarare döljas bakom ett rationellt vetenskapligt och ekonomiskt språk. I de följande styckena lägger Sernander fram en strategi för hur de ekonomiskt onyttiga men vackra sanddynerna ska bevaras, och detta vill jag särskilt dröja vid. Naturens skönhetsvärde, som Sernander tidigare lyft fram, ska *inte* poängteras i strider om enskilda områden som Gotska Sandön eller skånska kustpartier. Han skriver:

> Men då dessa natur- och skönhetskänslans, pietetens och vetenskapens synpunkter skola framföras mot ”det praktiska behovets”, äro de hopplöst dömda till nederlag. Modern psykologi är sådan, och den andra parten behöver ej bevisa, blott postulera att planteringarna äro ekonomiskt bärande.[46]

Just därför måste naturskyddet bli mer rationellt och mätbart, för att med Sernanders ord ”överflytta diskussionen till motståndarens eget läger”. Att passagen jag nyss citerade om de fula tallplanteringarna faktiskt ligger under rubriken ”vetenskapliga önskemål” blir än mer frapperande när vi läser hur Sernander avslutar den sektionen: ”det är av yttersta vikt att vid behandlingen av alla dessa frågor hålla de vetenskapliga målen skarpt skilda från andra och att noga akta sig för irrationella sammanblandningar”. Han betonar också, när det gäller skyddet av de skånska bokskogarna, att naturskyddet måste bygga på ”vetenskapliga” argument och inte på ”tillfälliga estetiska strömningar”. Sernander ger förvisso exempelvis ”älskarna av det västsvenska kal-landskapets magistrala skönhet” rätt i deras kärlek till det vackra landskapet, men risken finns att den miljö som uppfattas som skyddad av ”estetiska” skäl kan så att säga avskyddas senare, eftersom den estetiska måttstocken kan förändras.[47] Motståndarna

44 Sernander 1935, 21.
45 Jfr Erlanson & Henning 2020, s. 188.
46 Sernander 1935, s. 39.
47 Sernander 1935, s. 20, 22, 23, 39.

– de som menar att ekonomisk vinning är en större skönhet än den som finns i naturen – måste övertygas med sina egna metoder, och därför behöver känslomässiga och rationella argument hållas strikt åtskilda. Nästan samma varning återkommer ännu en gång i slutet av stycket om naturskyddets estetiska parametrar. Sernander påminner sig själv och läsaren: ”Men även här gäller det att hålla de vetenskapliga målen skarpt skilda från andra och att noga akta sig för sammanblandningar.”[48] Den upprepade påminnelsen förstärker intrycket att det sköna och det vetenskapliga endast med stor ansträngning kan hållas isär, och att de, som Sernander uttryckt det tidigare, verkligen är ”intimt” sammanlänkade.

Längre fram i rapporten ger Sernander exakta mått för vilka ekar och raukar som ska bevaras för sin skönhets skull. En ek med diametern fem meter eller mer ska bevaras som ett naturminne, föreslår han, för sin prakts skull – en mindre ek kan alltså huggas ner.[49] En rauk som mäter si och så är skyddad, rauken bredvid som är något mindre är inte det. Att mäta naturprakt med måttband kan framstå som motstridigt eller paradoxalt. Samtidigt kan en läsare av rapporten fråga sig hur ett naturskydd som inte kvantifierar naturen ska verkställas i praktiken. Har Sernander något annat val än att mäta hundraåriga ekar med måttband? Om något ska skyddas, måste något annat *inte* skyddas. Sådan är logiken Sernander måste följa.

En förklaring till Sernanders insisterande på ett särhållande av naturens olika funktioner är att han skriver en statlig rapport. Sernanders uppgift är att se på naturskyddet med statens ögon, snarare än opinionsbildarens eller naturälskarens. För att staten som organism ska fungera måste statens materiella resurser inordnas i en mätbar och övervakningsbar logik, och det är just detta Sernander gör när han vill bemöta argument mot naturskydd med lönsamhetskalkyler och måttband.[50] Mätandet och räknandet innebär att naturen blir synlig för statens blick, för bara det synliga kan beskyddas. Att påminna om miljöers storhet som just meningsbärande och berörande *natur* – vilket är vad Nordenskiöld gör i ”Förslag” – vore att göra det skyddsvärda en björntjänst. Men rapporten demonstrerar också det svåra i att anlägga ett sådant statligt och ingenjörsmässigt ”tunnelseende”, för att använda James C. Scotts uttryck.[51] Sernanders rapport visar att uppdelningen av naturen i olika funktioner och önskemål är eftersträvansvärd och nödvändig för att det statliga naturskyddet ska bli till, samtidigt som gränsdragningarna är omöjliga att upprätthålla fullt ut.

48 Sernander 1935, s. 24.
49 Sernander 1935, s. 25.
50 Jfr Hörl 2017, s. 8.
51 Scott 1998, s. 13.

NATUR- OCH KULTURPOLITIK I DEN TIDIGA VÄLFÄRDSSTATEN

Både Sernander och Nordenskiöld försöker i sina texter förändra hur människor tänker om naturen i sin respektive samtid. Nordenskiölds önskan är att riksparkerna ska få medborgarna att bibehålla kontakten med sin kulturhistoria, medan Sernander vill spalta upp, benämna och optimera de funktioner naturen kan ha för staten, inklusive dess estetiska effekter. Bägge skrivelserna bär vittne om den successiva formeringen av ett nytt politikområde, nämligen miljöpolitiken. Under tidsperioden mellan texternas publicering har ytterligare en betydelsefull politisk förändring gjort sitt inträde: välfärdsstaten. 1930- och 1940-talets svenska välfärdsstat utmärks av att politik börjar utövas inom områden som tidigare inte tillhört politikens sfär, skriver Yvonne Hirdman. Hon syftar då på ”vanor, liv och arbete i hemmet” men också på ”människors tänkande”.[52] I det som kunde kallas biomaktens tidevarv ingriper staten på ett positivt sätt, den uppmuntrar, styr begär mot objekt som gagnar den, griper in i det enskilda livet och rättar till det.[53] Till dessa nya objekt, eller nya områden, där staten agerar ingenjörsmässigt tillrättaläggande hör livsmiljön, i vilken parker, skog och mark kan inräknas.

Apropå konstens integrering i miljön i socialdemokratins Sverige skriver Erik Erlanson och Peter Henning: ”Mindre uppmärksammat är att välfärdsstaten också tillgrep estetiska medel i sina försök att främja medborgarnas kroppsliga och andliga utveckling.”[54] Erlanson och Henning myntar begreppet ”estetisk ingenjörskonst” för att ringa in konstnärliga och politiska anspråk att andligen förädla och vitalisera medborgare i välfärdsstaten med hjälp av estetiska åtbörder. Både Nordenskiölds appell och Sernanders utredning är uttryck för en sådan vitaliserande, bildande och medvetandegörande ambition riktad mot naturen och det natursköna. I sina försök att styra uppmärksamheten mot naturen och föreslå former för hur naturens estetiska effekter kan integreras i statsapparaten kan Nordenskiöld och Sernander betraktas som ett slags estetiska ingenjörer. Instiftandet av nationalparker och andra naturskyddsområden är en del av statens positiva ingripande i medborgarnas vardag och livsmiljöer, precis som det statliga understödet till kulturverksamhet, vars verkningar undersöks i några

52 Hirdman 2018, s. 16; 17.

53 Foucault 1988, s. 159; jfr Hirdman 2018. Hirdman använder inte begreppet ”biopolitik” men hennes analys av folkhemmets rationaliseringsiver och vetenskapliggörande av folkhemsmiljöer och familjeliv ligger i linje med Foucaults historiserande biopolitikbegrepp såtillvida att livet självt är styrningens objekt även i de exempel hon studerar.

54 Erlanson & Henning 2022, s. 58.

av denna volyms övriga bidrag. Naturskyddsområdena och styrningen av dem ska förkroppsliga statens önskemål om medborgarnas hygien, estetiska upplevelser och deras bildning, med Sernanders ord. Därmed kan Sernanders strategi förstås parallellt med exempelvis initiativ att lyfta och skydda den ”goda” kulturen i den tidiga välfärdsstaten, där syftet var att skydda befolkningen från masskulturens skadliga effekter.[55] Här är det i stället den goda naturen som ska bevaras för att upprätthålla och förfina befolkningens andliga och materiella kvalitet.

Men betydelsefulla skillnader texterna emellan kvarstår. Medan Nordenskiöld öppet kan vädja för ett bevarande av den nordiska naturens kulturella effekter, måste Sernander vetenskapliggöra de positiva känslor naturen väcker och omstöpa dem i en mätbar form. Sernanders rapport är slående personligt skriven, såsom citaten om strandlandskapen visat, men Sernander ska agera statligt ombud och göra världen läsbar för statens blick, för att parafrasera Scott.[56] Och då måste naturens skönhet göras mätbar. Vetenskapligheten ger hans påståenden legitimitet.[57] Nordenskiöld å sin sida är fri att tala som sig själv, en upptäcktsresande och lärd man väl sedd i borgerliga kretsar. Den känslomässiga ton han lägger an i ”Förslag” kan som sagt inordnas inom det Schuller benämner ”sentimental biopolitik”.[58] Emellertid tar också Nordenskiöld hänsyn till statlig utilitarism då han betonar att riksparkerna kan instiftas på obrukbar kronojord utan ”någon nämnvärd kostnad” för staten.[59]

När idén om att staten bör bevara större och mindre sammanhängande naturområden etableras i det sena 1800-talet är ett uttalat mål för miljöskyddet att landskap ska konserveras för att de är vackra, majestätiska, sköna eller suggestiva. De landskap som motsvarar den svenska folksjälens drag, och som kan förstärka dessa drag, är de som ska skyddas, eftersom de estetiska effekter landskapen har på betraktaren är positiva och betydelsefulla för nationen. I de texter som granskas i denna undersökning kan en utveckling skönjas. De estetisk-kulturella argumenten för att bevara naturen tonas ned och ersätts av mätbara storheter som kan inordnas i välfärdsstatens tillrättaläggande av livet. Man kunde hävda att detta skifte i argumentation, från emotionellt grundade betoningar av naturens kulturella värde till förnuftsgrundade argument för miljöns forskningsmässiga betydelse, osynliggör eller döljer att naturskyddet alltid också varit ett kulturskydd. Miljöpolitiken i det sena 1800- och tidiga 1900-talet är en utpräglat *kulturell* företeelse, rotad i en särskild förståelse av naturen som meningsbärande. Därmed bör miljöpolitiken undersökas som en del av en statlig kulturpolitik. Först när en

55 Erlanson & Henning 2020.
56 Scott 1998, s. 2.
57 Jfr Hirdman 2018, s. 223.
58 Schuller 2018, s. 10.
59 Nordenskiöld 1881, s. 13.

myr har blivit uppmätt, kartlagd och inventerad kan det sköna i myren placeras innanför naturskyddets gyllene ram.

REFERENSER

Burckhardt, Lucius 2015. *Why is landscape beautiful? The science of strollology*, red. Marcus Ritter & Martin Schmitz, övers. Jill Denton, Basel: Birkhauser.

Conwentz, Hugo 1904. ”Om skydd åt det naturliga landskapet jämte dess växt- och djurvärld, särskilt i Sverige”, *Ymer. Tidskrift utgiven av svenska sällskapet för antropologi och geografi* 24:1, s. 2–42, Projekt Runeberg, http://runeberg.org/ymer/1904/0025.html. Hämtad 22/3 2023.

Cronon, William 1996. ”The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature”, *Environmental History* 1:1, s. 7–28.

Erlanson, Erik & Peter Henning 2020. ”Cultural policy as biopolitics. The case of Arthur Engberg”, i Erik Erlanson, Jon Helgason, Peter Henning & Linnéa Lindsköld red., *Forbidden literature. Case studies on censorship*, Lund: Nordic Academic Press, s. 187–207.

Erlanson, Erik & Peter Henning 2022. ”Estetisk ingenjörskonst och konstens ekologisering. Richard Bergh, *Människan och nutiden* och Öyvind Fahlström”, Konsthistorisk tidskrift/Journal of Art History 95:2, s. 57–71, https://doi.org/10.1080/00233609.2022.2056634.

Foucault, Michel 1988. ”The political technology of individuals”, i Luther H. Martin, Huck Gutman & Patrick H. Hutton red., *Technologies of the self. A seminar with Michel Foucault*, Amherst: University of Massachusetts Press, s. 145–162.

Fredriksson, Anthony 2011. ”Environmental aesthetics beyond the dialectics of interest and disinterest. Deconstructing the myth of pristine nature”, *Nordic Journal of Aesthetics* 40–41, s. 89–105, https://doi.org/10.7146/nja.v22i40-41.5201.

Gilpin, William 2015 [1792]. *Three essays on picturesque beauty; on picturesque travel; and on sketching landscape: to which is added a poem on landscape painting*, 2 utg., London: Andesite Press.

Hirdman, Yvonne 2018. *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhemspolitik*, 4 rev. utg., Stockholm: Carlssons.

Hörl, Erich 2017, ”Introduction to general ecology. The ecologization of thinking”, övers. Nils F. Schott, i Erich Hörl & James Edward red., *General ecology. The new ecological paradigm*, London: Bloomsbury Academic, s. 1–73.

Lundgren, Lars J. red. 2009. *Naturvård bortom 2009. Reflektioner med anledning av ett jubileum*, Brottby: Kassandra.

Malmström, Carl 1962. ”Det svenska naturskyddets historia”, *Svensk tidskrift* 31/12, s. 92–98, https://www.svensktidskrift.se/det-svenska-naturskyddets-historia/. Hämtad 22/3 2023.

Mårald, Erland & Christer Nordlund 2003. ”Inledning”, i Erland Mårald & Christer Nordlund red., *Värna, vårda, värdera. Miljöhistoriska aspekter och aspekter på miljöhistoria*, Umeå: Umeå universitet, s. 9–17.

Niemi, Seija 2018. ”The historical roots of A. E. Nordenskiöld’s (1832–1901) conservational philosophy”, *Scandinavian Journal of History* 43:5, s. 281–600, https://doi.org/10.1080/03468755.2018.1430596.

Nordenskiöld, A.E. 1881 [1880]. ”Förslag till inrättandet av Riksparker i de nordiska länderna”, *Finska Forstföreningens Meddelanden. Andra bandet*, s. 11–14, http://runeberg.org/fiforst/2/0013.html. Hämtad 22/3 2023.

Schuller, Kyla 2018. *The biopolitics of feeling. Race, sex and science in the nineteenth century*, Durham & London: Duke University Press.

Scott, James C. 1998. *Seeing like a state. How certain schemes to improve the human condition have failed*, New Haven & London: Yale University Press.

Sernander, Rutger 1935. *Betänkande med förslag rörande det svenska naturskyddets organisation och statliga förvaltning samt uppgifter för det allmänna naturskyddets verksamhet*, Statens offentliga utredningar 1935:26, Stockholm: Ecklesiastikdepartementet.

Sonesson, Johan 2009. ”Skogsbruk och naturvård – målkonflikter i en föränderlig framtid”, i Lars J. Lundgren red., *Naturvård bortom 2009. Reflektioner med anledning av ett jubileum*, Brottby: Kassandra.

Sörlin, Sverker 2003. ”Kulturarv i kunskapssamhället. Ur värdeskapandets samhällshistoria”, i Erland Mårald & Christer Nordlund red., *Värna, vårda, värdera. Miljöhistoriska aspekter och aspekter på miljöhistoria*, Skrifter från forskningsprogrammet Landskapet som arena nr 5, Umeå: Umeå universitet, s. 139–148.

Thoreau, Henry David 2006 [1854]. *Walden*, övers. Peter Handberg, Stockholm: Natur & Kultur.

Thurfjell, David 2020. *Granskogsfolk. Hur naturen blev svenskarnas religion*, Stockholm: Norstedts.

Wamberg, Jacob 2017. ”Mellem paradis og den antropocæne have. Naturforestillinger i og uden for kunsten 1600–2017/Between Paradise and the Anthropocene Garden. Views of nature in and outside the arts 1600–2017”, i *The garden. End of times, beginning of times*, London: Koenig books, s. 18–39.